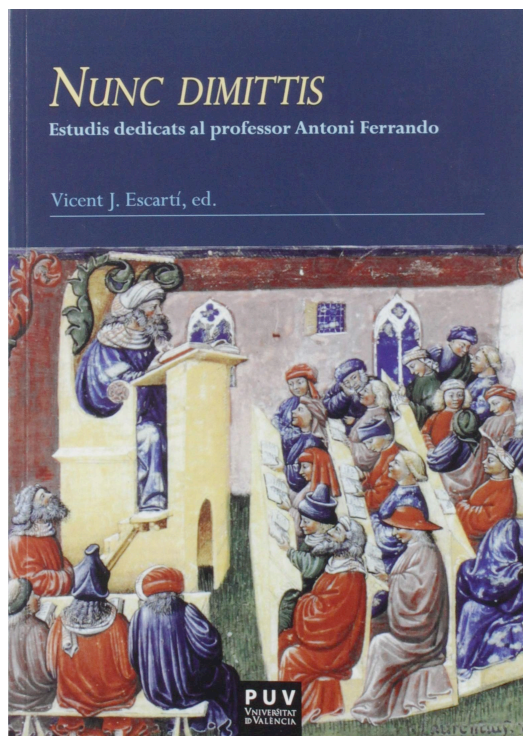

Josep Daniel Climent Martínez

Vicent J. Escartí, ed. *Nunc dimittis. Estudis dedicats al professor Antoni Ferrando*, València, Col. Nexus, Publicacions de la Universitat de València, 602 p., ISBN: 978-84-9134-370-7

Ressenyat per: Josep Daniel Climent Martínez (IES Cid / Universitat Oberta de Catalunya)

L'editor del llibre d'homenatge a Antoni Ferrando, el professor Vicent Josep Escartí, ha recorregut a les paraules bíbliques *Nunc dimittis* per a titular l'aplec d'estudis que el lector té ara a les mans. Són les mateixes paraules amb què el nostre homenatjat volgué titular el pròleg a l'edició de l'última tesi doctoral que dirigí, la d'Abel Soler, *La cort napolitana d'Alfons el Magnànim: el context de Curial e Güelfa* (2017), que era una manera d'indicar que és a les noves generacions que pertoca de prosseguir la tasca docent i investigadora que havia realitzat. Són paraules de comiat, que sempre suggereixen el final d'una etapa de la vida, però també de confiança en el futur en veure assegurada la continuïtat de tota una trajectòria de 41 anys al servei de la Universitat de València, al si del Departament de Filologia Catalana. És un gest de gratitud que honora al Departament. Certament, un fet tan significatiu no podia deixar d'aprofitar-se per a homenatjar un dels mestres més significatius dels actuals investigadors sobre la llengua i literatura catalana al País Valencià, així com de centenars de docents que hui en dia ensenyen llengua en els centres educatius de tots els territoris catalanoparlants.

El llibre s'inicia amb una presentació a càrrec de l'editor sobre el mestratge d'Antoni Ferrando, exercit tant des de les aules com des de diverses institucions, on incideix en valors que van més enllà de la qualitat dels seus estudis acadèmics, com són la generositat, l'accessibilitat i la vitalitat intel·lectual i anímica. Seguidament trobem un "Apunt bibliogràfic i trajectòria filològica" confeccionat per Mireia Ferrando,

llicenciada en Filologia Catalana, investigadora, professora de secundària i filla seua, a qui la comissió coordinadora del volum va encarregar el treball més compromés: elaborar un perfil biogràfic atenent no sols l'aspecte acadèmic i investigador sinó també la faceta humana i la faceta cívica com activista cultural en favor de la "dignitat col·lectiva i anhelada normalitat cultural del País Valencià," que presenta acompanyat d'interessants fotografies. Així, Mireia Ferrando repassa detalladament els aspectes més destacats de la seua trajectòria formativa i acadèmica, des del seu pas inicial per l'institut de Xàtiva, els seus estudis a la Universitat de València, els primers anys de docència com a professor d'espanyol i anglés a Liverpool, Bilbao, Tarragona, Ontinyent, Catarroja i València, els contactes amb Sanchis Guarner per a elaborar la tesi doctoral, la incorporació al Departament de Lingüística Valenciana (1977), l'obtenció de la Càtedra de Lingüística Valenciana / Filologia Catalana (1983), la direcció del departament homònim (1983-1992), la participació en la creació de l'Institut de Filologia Valenciana i la seua transformació en Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, que va dirigir en diverses etapes, la fundació de la revista *Caplletra*, de la qual fou director durant quinze anys, i la seua incorporació a l'IEC el 1985 i a l'AVL el 2001. A més a més, també s'hi detallen nombroses actuacions en l'àmbit acadèmic, les línies de treball seguides i la vasta trajectòria investigadora, on destaquen els estudis sobre història de la llengua catalana, així com la participació en revistes científiques i divulgatives on ha publicat nombrosos estudis. Aquest apunt biogràfic, ben meritori, està complementat per una bibliografia que reuneix la major part dels llibres, capítols de llibres, edicions, articles, pròlegs, presentacions, ressenyes, entrevistes i textos divulgatius d'Antoni Ferrando, un recull ben útil per a estudiosos i públic en general, que permet fer-se una idea clara i ajustada de la immensitat de la seua obra.

Després d'aquesta secció introductòria, el llibre està dividit en dues parts. La primera, "Reflexions sobre l'obra d'Antoni Ferrando," aplega cinc articles relacionats molt directament amb temes estudiats pel professor valencià. Emili Casanova inicia el seu escrit amb unes valoracions sobre el treball desenvolupat per Ferrando, col·lega i amic, amb qui ha compartit molts projectes i iniciatives, a qui considera "el guia que ha conduït la filologia valenciana cap a la posició que hui té dins del món català i romànic." Casanova destaca la seua obra científica capdavantera, ampla, extensa, que abraça totes les èpoques "amb aportacions de primer nivell i innovadores." A més, considera que Ferrando ha elaborat unes obres redactades amb model de prosa concisa i dinàmica, fruit d'un "treball incansable, total, continuat, pacient, prudent, sense enfrontaments directes, sempre pensant en el futur de la llengua," una actuació digna del seu mestre, Sanchis Guarner. Les paraules de Casanova, llegides en la presentació del llibre de Ferrando *Fabra, Moll i Sanchis Guarner. La construcció d'una llengua moderna des de la diversitat*, analitzen el contingut d'aquesta obra, que tracta del llarg camí recorregut per a l'adquisició de la norma lingüística des de l'edat mitjana fins al segle XX, i especialment el paper desenvolupat pels tres lingüistes i codificadors de l'idioma entre el 1906, any del I Congrés Internacional de la Llengua Catalana, i el 1983, any en què s'acaben de constituir les comunitats autònomes al si de l'Estat espanyol, amb el reconeixement de la cooficialitat del català. Així, Casanova en destaca la densitat i profunditat de les informacions i reflexions, molt útils, perquè ens permeten conèixer el passat per a projectar-nos per al futur, alhora que l'encoratja a publicar una segona part a partir dels fets posteriors a 1983 viscuts pel mateix Ferrando al voltant de l'evolució de la llengua i la normativa, especialment des de la seua posició com a membre de l'IEC i de l'AVL i, per tant, protagonista actiu de la realitat actual.

El següent article, "Els parlants i les llengües," signat per Josep M. Nadal, s'inicia amb unes reflexions sobre l'obra de Ferrando, en la qual detecta una sèrie de temes

recurrents. El primer, la consideració que la llengua és un objecte lingüístic però també un “objecte percebut, sentit,” que ens fa ser el que som i el que sentim. El segon, la creença que la norma fa la llengua, motiu pel qual ha dedicat nombrosos treballs a estudiar els processos d’elaboració i recepció de la norma, tot i que s’ha ocupat poc de la reflexió teòrica. I el tercer, les tensions existents entre la *parole*, la llengua individual, i la *langue*, la col·lectiva, segons la terminologia emprada per Saussure, entre la varietat i la llengua comuna, producte, segurament, de la seua filiació valenciana. De fet, segons Nadal, gran part de l’obra de Ferrando analitza la relació dinàmica entre varietat i estàndard, una relació conflictiva al llarg de la història, però especialment delicada en la segona part del segle XX quan la llengua catalana ha hagut d’elaborar un model de llengua compartida per a tots els territoris del domini lingüístic i que alhora havia de cercar l’acceptació dels receptors locals. Així, Nadal reflexiona amplament sobre les relacions entre la llengua estàndard i les varietats. En primer lloc, s’hi refereix a “Una *langue* sense parlants,” on vincula la publicació del *Cours de linguistique générale* el 1916 amb la construcció dels estats nació que, necessàriament havien d’imposar una única llengua nacional, normalment a través de l’escola. És en aquest context que Saussure delimita els conceptes de *parole* i *langue*, llengua individual i col·lectiva, i la necessitat de convertir-la en un objecte tangible a través de l’escriptura, representada per la gramàtica i el diccionari. En segon lloc, Nadal reflexiona sobre “Les llengües i els seus parlants: una altra manera d’entendre la *langue*,” perquè si bé és cert que la construcció de la llengua comuna i l’estandarització han contribuït a enfortir les identitats nacionals i els drets lingüístics dels seus parlants, des de finals del segle XX la globalització, els moviments migratoris i les noves tecnologies han produït una nova diversitat. Així, Nadal considera que en la defensa dels drets lingüístics no s’han de contemplar només les llengües sinó també altres variacions lingüístiques per a garantir el benestar dels ciutadans. La lingüística, per tant, no s’ha d’oblidar dels parlants i dels seus problemes, i proposa buscar l’equilibri entre la llengua particular i la llengua comuna, entre el benestar particular i l’interés col·lectiu, perquè d’això depèn la seua supervivència.

Joan-Rafael Ramos signa el següent article, “Ferrando i el model de llengua,” on destaca el seu interès per aquest tema, especialment pel model del País Valencià, afany que és ben palés tant en els estudis acadèmics com per la seua participació directa en moltes de les decisions preses al respecte en l’IEC i en l’AVL. En aquest sentit, Ramos repassa els estudis dedicats a reflexionar sobre el model de llengua tant des de l’edat mitjana fins al segle XX, com en els segles XX i XXI. De fet, Ferrando, seguint els estudis de Riquer i de Nadal/Prats, ha mostrat la importància donada a la configuració d’un model lingüístic des de la Cancelleria reial a partir del segle XIII, un model unitari per a tots els territoris catalanoparlants que permeté l’elaboració d’una *koiné* catalana, que des del segle XV es veié molt influït pel *sermo urbanus* de València, com demostren l’aparició de textos com les *Regles d’esquivar vocables o mots grossers o pagesívols*, un document analitzat minuciosament pel professor valencià. A més, Ferrando ha estudiat el paper de la impremta en la preservació d’un model de llengua culta, ha rastrejat l’aparició de les varietats dialectals entre els territoris catalanoparlants a partir del segle XVII, producte de la seua comunicació social i política, i ha constatat la desvertebració d’un model de llengua unitari als segles XVIII i XIX, que va propiciar les polèmiques al voltant del nom de la llengua, amb l’aparició de termes com el de llemosí. Pel que fa a les reflexions sobre el model de llengua dels segles XX i XXI, Ferrando ha estudiat la figura i obra de Pompeu Fabra, el gran artífex de l’actual codificació ortogràfica i gramatical i, especialment analitza la presència de les varietats dialectals en la seua obra que considera insuficient, malgrat la intencionalitat del

gramàtic de Gràcia de basar-se en uns criteris de caràcter composicional, polimòrfic i policèntric, la qual cosa posa de manifest una “actitud crítica i no complaent” amb la preponderància del dialecte central en la codificació fabriana. En aquesta línia, Ramos analitza els estudis que Ferrando dedica als principals prohoms de la filologia valenciana, la qual cosa ens permet conèixer les tendències codificadores predominants al País Valencià, des de Sanchis Guarner a Josep Giner, Ferrer Pastor i Joan Fuster. Finalment Ramos dedica un apartat a analitzar els esforços duts a terme per Ferrando “Cap a la construcció d’un model de llengua més flexible,” iniciativa que naix de la mà de Sanchis Guarner, que impulsa la publicació del document *Una codificació policèntrica però convergent* (1977), amb la idea d’adaptar la normativa fabriana a l’àmbit valencià i a l’aparició dels mitjans de comunicació de masses. És en aquesta època, com destaca Ramos, que Ferrando esdevé protagonista principal en la construcció del model de llengua al País Valencià, tant pels seus estudis acadèmics com per la pertinença a les principals institucions impulsores d’aquesta tasca.

El llibre continua amb un article d’Albert Rossich al voltant d’”Els estudis d’Antoni Ferrando sobre la llengua i la literatura catalanes de l’Edat Moderna (I el debat sobre la superioritat del català occidental).” En una primera part, Rossich constata que les seues investigacions sobre la llengua i literatura de l’edat moderna han estat substancials. Entre tots els treballs destaca el d’*Els certàmens poètics valencians del segle XIV al XIX* (1983), perquè gràcies a les aportacions textuais i a les notícies dels certàmens celebrats, la perspectiva que els estudiosos tenien de la literatura de l’edat moderna va començar a canviar. A més, Rossich destaca la importància de Ferrando en diversos aspectes: en analitzar la consciència idiomàtica i nacional dels valencians; en qüestionar el concepte de Decadència de manera molt primerenca (1987); en ressaltar la importància de la impremta en potenciar la vida literària; en assenyalar el paper dels editors en la fixació del català modern; en reivindicar la importància del barroc literari valencià o en estudiar autors de l’època moderna com Pere Jacint Morlà o Rafael Martí de Viciana. En la segona part de l’article, Albert Rossich parla sobre els nombrosos estudis de Ferrando sobre les *Regles d’esquivar vocables o mots grossers o pagesívols* i la polèmica mantinguda amb Badia i Margarit, però sobretot ho aprofita per a endinsar-se en el debat sobre la superioritat del català occidental en la fixació de la norma ortogràfica i gramatical fins al segle XIX. Rossich mostra la seua conformitat amb Ferrando i Colón en considerar que les formes predominants en les *Regles* són les valencianes, i aporta testimonis d’altres autors coetanis, catalans i balears, per a constatar el prestigi que el parlar occidental va mantenir durant l’edat moderna en tots els territoris catalanoparlants, tant en la prosòdia, amb el manteniment de les *ee* i *oo* àtones, en la morfologia, amb la prescripció de l’article personal o del salat, en la sintaxi, amb la distinció entre *per* i *pera*, i el lèxic, perquè davant de duplicitat de formes, la tria lèxica es decantava pes les formes valencianes, com ara en *alçar-aixecar* o *espill-mirall*. Tant és així que, afirma Rossich, “la superioritat del català occidental era una creença general, compartida pels filòlegs de més autoritat,” una tradició que Rossich ressegueix des del segle XV i que els escriptors de *L’Avenç* invertiran al prioritzar la fonètica oriental.

Per la seua banda, Rafael Roca analitza les col·laboracions d’Antoni Ferrando en *Saó*, publicació degana en valencià, i en la qual han col·laborat nombrosos estudiosos i intel·lectuals valencians, entre els quals trobem el professor homenatjat, que manté una vinculació amb la revista que Roca defineix com una de les més “expressives i carismàtiques” i de les més “intenses i sostingudes” en el temps. De fet, Ferrando inicia aquesta col·laboració el 1983 i s’ha mantingut fins a l’actualitat. Roca divideix les seues contribucions en huit apartats: articles culturals, on s’ha ocupat de temes com el II

Congrés Internacional de la Llengua Catalana, celebrat el 1986; articles en quaderns, monogràfics d'anàlisi en profunditat d'un tema, on Ferrando ha coordinat o participat en cinc ocasions, amb temàtiques com la llengua de Sant Vicent Ferrer; articles en monogràfics, apèndix especialitzats, on ha participat parlant del *Tirant lo Blanc* o el Misteri d'Elx; cartes obertes, documents reivindicatius i de denúncia dirigits per Ferrando a diverses personalitats amb responsabilitats públiques com ara els bisbes valencians; entrevistes, en les quals la revista li demanava la seua opinió sobre temes relacionats amb la seua activitat acadèmica i de responsabilitat institucional; ressenyes, en aquest cas de llibres on Ferrando apareixia com a autor o coordinador; articles en llibres, obres publicades per *Saó* en les quals va col·laborar, com ara en les dedicades a homenatjar Germà Colón, Eliseu Climent o Rosa Serrano; altres col·laboracions, d'assessorament i consulta, especialment en el camp de l'elaboració dels textos religiosos. Tot plegat, Rafael Roca considera que la seua ha sigut una col·laboració "fidel i crucial, imprescindible" en la revista *Saó*, embolcallada d'una relació afable i d'amistat amb molts membres del Consell de redacció.

La segona part del llibre porta per títol "Estudis en homenatge a Antoni Ferrando" i aplega díhuit treballs elaborats per membres actuals o anteriors del Departament de Filologia Catalana de la Universitat de València. Tot i la varietat de temes tractats, la pràctica totalitat dels articles estan relacionats amb aspectes estudiats en l'obra de Ferrando, tant de llengua com de literatura. Carme Barceló i Ana Labarta s'ocupen d'estudiar les "Treves d'Abu Zayd amb Jaume I al *Llibre dels feits*," i que serveix per a constatar la certesa històrica dels fets narrats en l'obra però que, de vegades, els seus records no s'ajusten amb fidelitat a la documentació conservada. Emili Casanova parla "Sobre l'origen del nom de pila Amparo > Ampar/Empar a València," reflexió que té l'origen en la inclusió de la forma Amparo en el *Vocabulari de noms de persona valencià-castellà*, de l'AVL, a proposta de Ferrando. Casanova detecta l'aparició del nom Amparo a mitjan s. XIX a València, que amb el pas dels anys es valencianitza amb la forma Ampar i que després de la guerra del 1936-39 es revalencianitza com a Empar. Actualment, l'AVL ha acceptat les formes Amparo, Ampar i Empar. Maria Conca i Josep Guia estudien "Les unitats estilístiques de Joan Roís de Corella (1435-1497). Elements caracteritzadors d'estil," i n'han inventariat i estudiat més d'un miler, tot i que en l'article només en presenten una mostra, com ara *Amarga mar*, *Ànimo d'amor* o *Condicció afable*. A més a més, rastregen la seua reutilització en el *Tirant lo Blanc*, tant és així que fins i tot afirmen que entre les obres de Corella i la de Martorell no "hi ha frontera" pel que fa a l'ús d'unitats estilístiques. "L'obra poètica del pintor Joan Collado (1731-1767)" és estudiada per Vicent J. Escartí. Escriptor "quasi desconegut," és autor de l'opuscle *Poesies valencianes*, de 1755, obreta publicada arran de la celebració del tercer segle de la canonització del sant Vicent Ferrer, de la qual destaca les seues pretensions cultes i la utilització del sonet com a metre més elegant. Escartí presenta un inventari provisional de la poesia de Collado, contextualitza la seua obra i ressenya els autors que des del segle XIX l'han recordat, des de Llombart, Sanchis Guarner, A. Comas o V. Simbor, entre altres, que han destacat la qualitat de la seua poesia. En "El llegat de les donzelles. Reflexions sobre l'estructura del sistema vocàlic valencià," Jesús Jiménez analitza el vocalisme àton i tònic dels valencians en comparació amb el castellà. Per a Jiménez, darrere de la referència a la llegenda de les 300 donzelles procedents de Lleida que participaren en la repoblació de les terres valencianes, no només hi ha la transmissió de la llengua "sinó també una manera de configurar globalment els elements vocàlics en totes les posicions," el que considera l'ADN compartit entre les varietats del català. Joaquim Martí Mestre analitza les "Aportacions de la premsa valenciana del segle XIX a la lexicografia històrica catalana a través de la

revista *El Mole* (1837-1870),” publicació que es veié amb la necessitat de crear un model de llengua que fos acceptat pels seus lectors, amb la utilització d’un estil col·loquial, dialectal i modern, atés que davant de la necessitat de noves paraules utilitzaran els recursos que els oferia la llengua com la prefixació i la composició, que són estudiats minuciosament a partir d’accepcions no enregistrades en els diccionaris històrics. Adrià Martí-Badia s’ocupa de les “Convergències i divergències entre renaixencistes valencians i catalans al voltant de la llengua i la identitat (1858-1906),” que es manifestaven especialment en el rebuig al terme llemosí i l’acceptació del terme llengua catalana, tant per part de la filologia romànica com per estudiosos de Catalunya, Balears i Catalunya Nord, com ara Milà i Fontanals, mentre que els renaixencistes valencians s’oposaven al seu ús i propugnaven la denominació de llengua llemosina tot i que acceptaven l’origen comú de la llengua. En l’article “Les poetes de Carles Ros,” Eulàlia Miralles i Verònica Zaragoza reflexionen sobre la incorporació de les dones al món de les lletres durant l’edat moderna, tant amb la seua participació en certàmens com amb la publicació d’obra en paratextos literaris, i se centren en el cas de Carles Ros, autor d’obres populars i composicions cultes, que incorpora versos laudatoris de Rosa Trincars i Theresa Dvc Binamonte, fet indicatiu d’un canvi de mentalitat al segle XVIII que reclamava un major acostament de les dones al món literari. Miquel Nicolás reflexiona sobre “Les bases històriques i metodològiques de la historiografia lingüística valenciana,” una jove disciplina que té per objecte “la descripció, anàlisi i valoració del conjunt de discursos i pràctiques de reflexió lingüística,” on s’ocupa d’establir una sèrie de precisions conceptuals, tant pel que fa a l’espai i el temps -l’àmbit valencià, el conjunt del domini lingüístic, la dominació catalanoaragonesa, èpoques anteriors-, i de mètode, on proposa la incorporació de disciplines tan diverses com la pragmàtica del discurs, la sociologia del coneixement o la semiòtica de la cultura, marc teòric que concreta amb exemples com l’estudi de la literatura apologètica o la reconstrucció biogràfica. Jaume Pérez Montaner aporta una sèrie de consideracions “Sobre poesia i poètica. Notes de literatura comparada,” a partir de la seua experiència com a docent i, alhora, creador literari, com a poeta professor, una figura que reivindica perquè pot aportar nous plantejaments i enfocaments en la comprensió de la literatura, i ho fa a partir de les denúncies de Joan Brossa sobre la manca d’interés del món universitari sobre l’obra dels escriptors vius, o recordant el recaragolat accés de Joan Fuster a la docència acadèmica, tot i que constata alguns tímids canvis en la universitat actual. El següent article, “*Car puyts que axí és, yo só prest*: les conjuncions causals en el *Curial e Güelfa*,” de Manuel Pérez Saldanya i Anna Pineda, analitza qualitativament i quantitativament la presència d’aquestes construccions subordinades en el *Curial*, amb l’objectiu de comprovar si el seu ús és paral·lel al d’altres obres d’aquest període, com ara el *Tirant lo Blanc*, aspecte determinant de cara a la datació i autoria de l’obra, com així consideren els autors, conclusió que els permet de situar el text cap a mitjans de segle XV. Josep E. Ribera proposa l’estudi de “La Gramàtica històrica com a exponent de la Història de la llengua,” a través de l’anàlisi dels valors semàntics del pronom adverbial *en* en català antic, amb l’objectiu de mostrar com determinats canvis en el codi lingüístic poden estar relacionats amb determinats moments històrics. Així, a partir de les dades del Corpus Informatitzat del Català Antic, Ribera demostra la complementaritat dels estudis de la història interna i externa de la llengua i constata una associació significativa en els diferents períodes històrics dels valors semàntics del pronom *en*. Per la seua banda, Mateu Rodrigo Lizondo s’ocupa d’esbrinar “La identitat del poeta Francesc Ferrer (València, ca. 1400-1462),” autor del segle XV del qual s’ha especulat molt sobre el seu origen i identitat, dubte causat pel seu nom i cognom, molt estés en l’època. Després d’un repàs dels autors que s’han ocupat d’estudiar l’origen de

l'autor de *Lo conhort*, Mateu Rodrigo aporta nova documentació “que deixa aclarida la qüestió,” concretament l'inventari *post mortem* de Francesc Ferrer, ciutadà de València i senyor de Paiporta, que transcriu i analitza minuciosament, especialment la seua biblioteca, que confirma que estem davant d'un home de lletres i particularment d'un poeta. Josep E. Rubio presenta “Alguns apunts sobre l'oració en els sermons de sant Vicent Ferrer,” amb l'objectiu de mostrar l'estratègia comunicativa del predicador valencià basada en la reiteració sistemàtica d'un conjunt de temes, els elements doctrinals, i recursos, els *exempla*, a partir dels quals podia construir multitud de sermons. En l'article, Rubio se centra en l'anàlisi de tres sermons dedicats a l'oració, on detecta l'aparició de diversos nusos, com ara l'actitud mental correcta o la disposició corporal apropiada, reaprofitables i adaptables a les necessitats de cada sermó, i al servei de l'elaboració d'un potent nucli doctrinal. De Vicent Salvador és l'article “Història, ficció i discurs literari. A propòsit d'uns relats de J. F. Mira,” on analitza els relats presents en l'obra *Quatre qüestions d'amor*, elaborats a partir de textos antics, des del segle XV al XX, sobre l'amor prohibit per les circumstàncies socials. És a partir d'aquest exercici de dialoguisme intertextual que Salvador aprofita per a analitzar l'estratègia creativa de Mira, amb una clara voluntat literària però amb lligams amb la història social de la llengua i la cultura, un procés complementari al de la historiografia recent que intenta explicar els processos històrics amb tècniques narratives. Andreu Sentí estudia les “Les perífrasis modals catalanes,” concretament les verbals d'infinitiu amb *deure*, *haver* i *tenir*, que són les que han generat més interès i controvèrsia en el procés de codificació del català. Primerament analitza el seu ús en la llengua contemporània; seguidament s'ocupa del tractament donat a aquestes perífrasis per part de les obres prescriptives del català durant el segle XIX i XX, des d'autors com Pau Ballot, Nonell, Estorch o Fabra, fins a arribar als gramàtics contemporanis, que són les que han configurat un model de llengua; finalment destaca la importància de la lingüística descriptiva i de corpus per conèixer el seu valor semàntic en les llengües naturals i els dialectes. Abel Soler aprofita l'episodi “Curial contra els lleons, en un ‘corral’ de Tunis” per explicar la concurrència d'un infant de Castella i un Cardona català en la novel·la curialesca, que rememora una mítica gesta recollida per la *Crònica de Alfonso X*, fet que explica a partir de la relació d'aquests personatges coetanis amb Enyego d'Àvalos, i que reforça la idea de les influències castellanques en la novel·la. A més, Soler considera probable la recreació al·legòrica de l'heràldica dels Cardona-Villena en aquest episodi, com una mena d'homenatge. Tot plegat, aquest episodi demostra el treball minuciós i farcit de referències literàries i al·legòriques del *Curial*, que podem explicar amb una adequada contextualització. Per acabar, Santi Vallés parla sobre “L'Associació Protectora de l'Ensenyança Valenciana i el mestratge de Josep Lluís Bausset,” destacat activista en defensa de la llengua i cultura dels valencians, amic de Joan Fuster i Sanchis Guarner, que va ingressar en l'entitat amb només 22 anys. Vallés presenta un repàs per les activitats més significatives de l'entitat durant la seua breu existència a través dels records de Bausset, i destaca com la llavor sembrada durant l'època republicana ha esdevingut collita fecunda en l'actualitat amb la creació d'un moviment pedagògic capdavanter encapçalat per Escola Valenciana, defensor d'idèntics objectius que l'APEV.

Fet i fet, el llibre compleix a bastament l'objectiu proposat, rendir homenatge al professor Antoni Ferrando, tant pels autors participants, que mostren les línies d'estudi del seu treball actual i en alguns casos encoratgen a obrir nous camps d'investigació, com per la qualitat dels articles publicats, fet que posa de manifest els avanços en l'estudi de la llengua i literatura catalana des del País Valencià, als quals tant ha contribuït l'homenatjat.